

Historična dokumentacija

Ivana Božović*

V tujini: pisma dr. Mihe Kreka knezu Pavlu Karadorđeviću, 1946–1952

Arhiv Jugoslavije (Beograd) je leta 2006 dobil od Kolumbijske univerze iz New Yorka (Columbia University) zapuščino kneza Pavla Karadorđevića (1893–1957)¹ na mikrofilmih. Med velikim številom dokumentov in pisem domačih in tujih politikov, članov kraljevih družin in drugih osebnosti tega obdobja, ki predstavljajo zbirko, so tudi pisma dr. Mihe Kreka,² politika iz vrst SLS in člana ministrskega sveta Kraljevine Jugoslavije, tj. vlade od leta 1935 do 1943, poslana knezu Pavlu Karadorđeviću.³

Odločitev za emigracijo dr. Mihe Kreka in njen začetek je povezan z odhodom jugoslovanske vlade, v kateri je bil minister za gradnje, iz države 15. aprila 1941.⁴ Kot član nekaj vladnih kabinetov – pod predsedstvom Dušana Simovića, Slobodana Jovanovića, Miloša Trifunovića – je poleg funkcije ministra za gradnje bil tudi podpredsednik vlade. Poglavitni namen dr. Kreka med drugo svetovno vojno v vladi je bil urediti vprašanje ozemeljskih zahtev Kraljevine Jugoslavije do Italije in Nemčije,

* Diplomirana – zgodovinarica, višja arhivska sodelavka, višja sodelavka, Arhiv Jugoslavije, Vase Pelagića 33; SR – 11000 Beograd; ivanabozovic87@yahoo.com

¹ Pavle Karadorđević (1893, Sankt Peterburg – 1976, Pariz), knez, regent Kraljevine Jugoslavije (1934–1941); sin kneza Arsena, brata kralja Petra I., bratranec kralja Aleksandra. Po atentatu na kralja Aleksandra 9. 10. 1934 v Marseillu je imel Pavle osrednjo vlogo v tričlanskem kraljevem namestništvu, ki je namesto mladoletnega Petra II. opravljalo oblast v Kraljevini Jugoslaviji. Bil je prozahodno demokratično usmerjen, pod močnim britanskim vplivom, je pa zaradi razmer v jugovzhodni Evropi, pod vplivom nekaterih srbskih vladajočih krogov od 1935 navezal tesne stike z Nemčijo in Italijo; obiskal je Hitlerja v Berlinu. Po oficirskem puču 27. 3. 1941, ki je bil odgovor na podpis pristopa Kraljevine Jugoslavije k Trojnemu paktu, je izgubil mesto regenta; kralj je bil razglašen za polnoletnega in je prevzel oblast. Pavle je bil izgnan iz Jugoslavije, odšel je v Grčijo, od tam so ga Britanci preselili v Kenijo, kjer je bil po nadzorom in se konec leta 1943 naselil v Johanesburgu v Južni Afriki, leta 1952 pa se je preselil v Pariz.

² Miha Krek (1897, Leskovica – 1969, Cleveland), pravnik (odvetnik), politik; politično je deloval od 1921 v okviru SLS; leta 1935 je postal minister v vladi JRZ (minister brez listnice); na volitvah decembra 1938 je bil izvoljen za poslanca v okraju Krško, nato pa je bil minister za gradnje, spomladi 1941 pa tudi minister za šolstvo. Z vlado je sredi aprila 1941 odšel v tujino in bil član vlade (podpredsednik in minister) do avgusta 1943, nato pa poslanik pri medzavezniškem posvetovalnem odboru za Italijo. Podpiral je delovanje Slovenske zaveze. Leta 1944 je ostal v Rimu, ustanovil in vodil Narodni odbor za inozemstvo ter se trudil, da bi ob koncu vojne zavezniki zasedli vsaj Slovenijo; oktobra 1947 se je preselil v ZDA.

³ Korespondenca v Arhivu Jugoslavije, Zbirka kneza Pavla (797) na kolutu 6, posnetki 499–450.

⁴ Po smrti dr. Frana Kulovca 6. 4. 1941 (ubila ga je bomba v nemškem bombardiranju Beograda) je Krek, ki je bil tedaj v vladi generala Dušana Simovića minister brez listnice (brez resorja), postal 10. aprila minister za gradnje.

tj. slovenskega etničnega ozemlja. Ko se je v okviru vlade na njenih sejah govorilo o zunanji politiki, je vedno začel z vprašanjem priključitve teh ozemelj k Jugoslaviji. Menil je, da bi »bili v mnogo boljšem položaju, če bi že sedaj v času vojne zbrali čim več izjav velikih zaveznikov ali če bi vsaj tem zaveznikom napolnili ušesa z našimi željami, zahtevami in cilji.«⁵ Zaradi takšnih stališč ga je Slobodan Jovanović obtoževal, da vodi neuradno diplomacijo v korist slovenskih interesov.

Vlada Božidarja Puriča ga je imenovala za delegata Kraljevine Jugoslavije v Posvetovalnem Odboru za Italijo⁶ in za delegata v Sredozemski komisiji.⁷ Zaradi tega je odšel iz Londona v Neapelj in nato v Alžir, kjer je politično deloval. Avgusta 1944 je bil kot delegat v Sredozemski komisiji za Italijo razrešen in se je preselil v Rim. Tam je ostal do leta 1947.⁸ Po zmagi komunistov v Jugoslaviji je svoje politično delovanje v Rimu prenesel tudi na področje socialne in politične zaščite slovenskih beguncev v Italiji in Avstriji. Postal je predsednik Podpornega društva, ki je skrbelo za politične begunce in tudi predsednik Slovenskega socialnega odbora, ki je to društvo ustanovil.⁹ Kot predstavnik SLS je deloval tudi v Narodnem odboru za Slovenijo, od jeseni 1945 kot njegov predsednik.

Leta njegovega bivanja v Združenih državah Amerike (1947–1969) so bila v političnem delovanju Mihe Kreka najbolj aktivna. Sprva je deloval v Ligi katoliških slovenskih Američanov v Illinoisu kot generalni direktor z nalogo zbirati nujne papirje potrebne za odhod slovenskih beguncev.¹⁰ Od leta 1950 je bil slovenski predstavnik v Svobodni Evropi in podpredsednik Unije krščansko demokratskih strank.¹¹ Kot

⁵ Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije, 1941–1945 / priredila Komnen Pijevac, Dušan Jončić. Beograd 2004 (dalje Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije), str. 213.

⁶ V okviru jugoslovanske delegacije na Posvetovalnem odboru za Italijo je bil Krek v Neaplju, in 2. 6. 1944 je obvestil jugoslovansko Ministrstvo za zunanje zadeve o svojem potovanju 22. do 29. maja v južno Italijo, kjer je obiskal taborišča in se srečal z majorjem Vukašinom Vukotićem. Med drugim je zapisal: »V Bariju se počuti človek popolnoma v partizanskem okolju, kjer vsi zavezniški servisi delujejo propartizansko«. – Milan Terzić: Delatnost predstavništava jugoslovanske kraljevske vlade u Italiji 1943–1945. godine. V: Vojnoistorijski glasnik, Beograd 2004, št. 1–2, str. 92.

⁷ V poročilu iz Alžira 22. 2. 1944 je zapisal: »Političari i vojnici ovde su momentalno za Tita«. V poročilu 25. 3. 1944 je javil o pisanju alžirskih časopisov o poroki kralja Petra II., ki niso omenjali oseb udeleženih na ceremoniji, kar je pojasnil: »Ovo je u duhu opšte politike koja se vodi iz Londona, a koju Alžir po nuždi prihvata da se ističu samo stvari odnoso Tita, a sve ostalo da se prećuti«. – Milan Terzić: Delatnost predstavništava jugoslovanske kraljevske vlade v Alžiru 1943–1944. godine. V: Vojnoistorijski glasnik, Beograd 2005, št. 1–2, str. 90–92.

⁸ Namesto Kreka je bil za novega delegate postavljen Josip Smodlaka (1869–1956), ki je bil v NKOJ »zunanji minister«. – Jugoslovanske vlade u izbeglištvu 1943–1945, priredil Branko Petranović. Zagreb 1981, str. 370–371.

⁹ Dr. Miha Krek 10–let predsednik SLS. V: Zbornik Svobodne Slovenije. Buenos Aires 1953, let. 5, str. 212.

¹⁰ Liga Katoliških Slovenskih Amerikancev. V: Zbornik Svobodne Slovenije, 1952, let. 4, str. 81–82.

¹¹ V slovenski cerkvi Sv. Cirila v New Yorku so 25. 7. 1950 predstavniki nekdanjih krščansko demokratskih strank iz Srednje Evrope ustanovili Unijo krščansko demokratskih strank, v kateri so bile: Češka ljudska stranka, Litvanska krščansko demokratska, Poljska delavska stranka, Slovenska ljudska stranka; kasneje je bila sprejeta Latvijska krščansko demokratska stranka. Ena od njihovih nalog je bila osvoboditev Srednje Evrope komunizma. – Kriščanska demokratska zvezda Srednje Evrope. V: Zbornik

nasprotnik komunizma je bil med podpisniki Williamsburške deklaracije¹² junija 1952.¹³ S svojim delom in zasedanjem pomembnih funkcij v mednarodnih emigrantskih organizacijah je uspeval, kot je navedeno v elaboratu UDB, »da drži proti nam del katoliških kongresnikov in senatorjev. S tem je bil emigrantska osebnost, ki nam na političnem področju povzroča največ škode«.¹⁴

* * *

Prvo in zadnje pismo, ki predstavljata začetek in konec dopisovanja med Krekom in knezom Pavlom, nista datirani. V Zbirki kneza Pavla se navaja, da je okvirni čas pisem 1946–1951. Na osnovi podatkov, ki ga ponuja prvo pismo, je mogoče sklepati, da je bila napisano v prvi polovici leta 1946, vsekakor do julija, ko je dobil odgovor Kneza Pavla. Vendar z vpogledom v vsebino pisma Dragiša Cvetkovića¹⁵ in Vladka Mačka,¹⁶ z obema si je, kar je razvidno iz Zbirke, knez Pavle v povojem času veliko dopisoval, dobimo nekoliko drugačno podobo, ko gre za datiranje zadnjega pisma; napisano je leta 1952, ne leta 1951 kot je navedeno v Zbirki.¹⁷

Stik in nasploh dopisovanje s knezom Pavlom je Miha Krek vzpostavil leta 1946, ko je zvedel, da je knez živ, kajti prej je bila dana informacija, da je umrl v Pretoriji.¹⁸

Svobodne Slovenije, 1952, let. 4, str. 59–60.

¹² V Williamsburgu v ZDA (Virginia) so se 12. 6. 1952 (proslava obletnice podpisa Virginijskega zakona o osnovnih pravicah z dne 12. 6. 1776) sestali zastopniki »od komunizma zaslužjenih narodov Evrope« – iz Albanije, ČSR, Madžarske, Estonije, Latvije, Litve, Poljske, Romunije, Bolgarije in Jugoslavije (dr. M. Krek) in podpisali t. i. Williamsburško deklaracijo. Srečanje je organiziral Narodni odbor za svobodno Evropo, Krek pa je imel govor o »stanju v Jugoslaviji pod komunistično tiranijo«. (Koledar Zbornik Svobodne Slovenije 1953, str. 21).

¹³ Ob tej priliki je imel Krek predavanje o stanju v Jugoslaviji pod komunistično tiranijo. – Zbovanje u Williamsburgu. V: Zbornik Svobodne Slovenije 1953, let. 5, str. 21–23.

¹⁴ Istorija građanskih stranka, elaborat UDBE, tom II, priredil Momčilo Pavlovič. Beograd 2008, str. 196.

¹⁵ Dragiša Cvetković (1893, Niš–1969, Pariz), srbski politik JRZ; bil je minister v vladi M. Stojadinovića, predsednik vlade Kraljevine Jugoslavije 1939–1941; odstranjen z oficirskim pučem 27. 3. 1941; podpisal pristop Kraljevine Jugoslavije k Trojnemu paktu. V času vojne (do septembra 1944) je živel v Nišu; na začetku nemške okupacije Srbije je bil za sodelovanje z Nemci; septembra 1944 pobegnil prek Bolgarije v Turčijo – Carigrad, kjer je ostal do novembra 1946. Po krajšem bivanju v Rimu se je nastanil v Parizu, kjer je živel do smrti. Kot nosilec ordena Legije časti je v Franciji živel od apanaže francoske vlade. V emigraciji je skupaj z dr. Časlavom Nikitovićem objavil »Dokumenti o Jugoslaviji«. Gl.: Dragiša Cvetković: Njim samim. Niš 2006.

¹⁶ Vladimir (Vladko) Maček (1879, Jastrebarsko–1964, Washington, DC), pravnik, politik – voditelj HSS; leta 1939 (po sklenitvi dogovora s Cvetkovićem o Banovini Hrvaški) podpredsednik vlade Kraljevine Jugoslavije; v vladi generala Simovića bil podpredsednik, ni emigriral, vojno preživel v hišnem priporu (ni želel sodelovati z oblastmi NDH), maja 1945 emigriral, najprej v Francijo, leta 1947 v ZDA. V emigraciji je bil med ustanovitelji in podpredsednik Mednarodne kmečke unije. Napisal je spomine in *Struggle for Freedom*, University Park and London, 1957. Več v Branko Pešelj: S predsednikom Mačekom u emigraciji, Vašington–Minhen 1970; Ivo Perić: Vladko Maček: politički portret, Zagreb 2003; Branka Boban: Vladko Maček u emigraciji–od izlaska iz zemlje do odlaska u SAD.

¹⁷ Natančnejše pojasnilo gl. v op. 58.

¹⁸ Po 27. 3. 1941 je knez Pavle z družino odšel v Grčijo, od kjer so ga britanske oblasti poslale v Egipt, nato pa v Kenijo. Tam je bil interniran. Po navodilih britanske vlade se je morala kolonialna

Ta vesela vest, kot piše Krek je bila »razlog, da Vam se javljam s tem pismom«. ¹⁹ Dopisovanje je bilo najintenzivnejše v času od vzpostavitve stika do odhoda slovenskega voditelja v ZDA leta 1947. Mogoče je iz njune korespondence razvidno, da je nekočlikokrat prišlo do prekinitve v dopisovanju zaradi mnogih razlogov. Prva prekinitve je bila v letu 1947, ko se knez Pavle ni javljal dva meseca. O tem je Krek pisal Dragiši Cvetkoviću. Pritoževal se je, da mu je bila velikonočna čestitka vrnjena s pripisom, da knez Pavle ne stanuje več na tistem naslovu, in da je šele maja dobil pismo kneza Pavla, v katerem ga je ta spraševal, zakaj se ne javlja. Čeprav mu je takoj poslal odgovor, povratnega pisma ni dobil, iz česar je Krek sklepal, o tem tudi piše Cvetkoviću: »Sigurno je nek poseben interes, da to pošto kradejo. Najlepše te prosim, piši Ti Knezu in mu povej, da mi je žal, ker so na ta način onemogočili zvezo med nama«. ²⁰ Pravzaprav je bil razlog dvomesečnega molka (od maja do julija) knezovo slabo razpoloženja, v katerega je velikokrat zapadel in se je takrat znal tudi osamiti od okolice. Zaradi tega je Cvetković pisal knezu Pavlu, da »ni razloga, da Vas v tolikšnem obsegu zajame (mislil je na depresijo – op. I. B.), da se Kreku niste javili tako dolgo, pa Vas prosim, da mu pišete, ker je on kot tudi dr. Maček, Vaš veliki spoštovalec in prijatelj«. ²¹ Do naslednjega zastoja je prišlo leta 1948 in 1949, ker Krek namreč ni imel točnega podatka, kje v Evropi biva knez Pavle, ki se je takrat preselil iz Južne Afrike. To prekinitve stikov, ki je bila za razliko od prve dolgotrajnejša, je obnovil knez Pavle s pismom decembra 1949. Vzroka dokončne prekinitve dopisovanja, iz ohranjene in dostopne korespondence ni mogoče razbrati. Mogoče je, da je vse večje angažiranje v raznih mednarodnih organizacijah omejilo čas slovenskega voditelja, kar se je kazalo na dopisovanju s knezom Pavlom.

Medsebojni stik, ki sta ga vzdrževala pisno, je pustil za seboj 13 pisem, ki so v Zbirki kneza Pavla Karadorđevića, kar pa ne pomeni, da jih ni bilo več in tudi kasne-

britanska oblast v Keniji držati sledečih pogojev: položaj kneza Pavla in kneginje Olge je enak položaju političnih jetnikov, katerim je dovoljena svoboda normalnih obiskovalcev kolonije; stopnjo nadzora, ki ga je predložil guverner Kenije Henry Moore, je bil sprejet in izbran je bil administrativni oficir v pokoju, ki je skrbel za kneza Pavla; stik guvernerja s knezom Pavlom in njegovo ženo mora biti povsem formalen, ne smeta biti sprejemana v guvernerjevi rezidenci; dovoljeno jim je svobodno gibanje in druženje z »običajno javnostjo«; v lokalnem tisku se ne sme omenjati njune prisotnosti; njuni otroci lahko obiskujejo angleško šolo; zakup hiše plačuje britansko zunanje ministrstvo (Foreign Office), kar poudarja dejstvo, da je bil v določenem smislu knez Pavle zaprt. Zaradi slabega psihičnega stanja kneza Pavla mu je bilo 4. 3. 1943 dovoljena preselitev v Johannesburg. Tej selitvi je nasprotovala jugoslovanska vlada, ker bi to, kot so menili, v Jugoslaviji pustilo slab vtis, saj bi tam to razumeli kot ublažitev nadzora nad knezom Pavlom in kot pripravo za njegovo osvoboditev. Menili so, da bi to slabo vplivalo na moralo ljudi, ki se v Jugoslaviji borijo (mišljeni so bili četniki D. Mihailovića oz. t. i. jugoslovanska vojska v domovini in ne partizani – op. ur.). Kljub temu je bil eden glavnih razlogov za to v strahu, da knez Pavle ne pride v stik z jugoslovansko kolonijo v Johannesburgu, ki je bila številčna. Južnoafriško unijo je zapustil leta 1948 in se najprej nastanil v Ženevi, nato pa v Parizu, kjer je bival do smrti 1976. – Ivana Božović: Knez pavle Karadorđević u izgnanstvu 1941–1976. V: Arhiv, Beograd 2012, št. 1–2, str. 128–141.

¹⁹ Arhiv Jugoslavije (AJ) – 797 – Zbirka kneza Pavla (dalje 797 – ZKP), kolut 6, posnetek 501; Pismo dr. Mihe Kreka knezu Pavlu, nedatirano.

²⁰ AJ – 797 – ZKP, kolut 1, posnetek 423–424; Pismo Dragiši Cvetkovića knezu Pavlu 20. 7. 1947.

²¹ Prav tam.

je. Pisma, ki jih je Krek pošiljal so iz Rima, Clevelanda in Washingtona, odvisno kje je takrat živel, je skoraj vedno začel z: »Vaše Veličanstvo«. Znak vdanosti in spoštovanja do kneza Pavla, ki ga je očitno gojil tudi v kasnejših letih, se kaže v obisku, ki ga je opravil pri knežjem paru v času bivanja v Parizu leta 1958 skupaj z ljubljanskim škofom dr. Gregorijem Rožmanom, in direktorjem slovenske katoliške misije v Franciji Nacetom Čretnikom.²²

Ker ni za seboj zapustil nikakršnega pisnega pričevanja (spominov, zapiskov) je zato dopisovanje, ki je pred nami, dragocen vir za preučevanje emigrantskega življenja, razmišljanja in stališč dr. Mihe Kreka. Iz korespondence je razvidno njegovo angažiranje pri pomoči beguncem, ki jim je omogočil odhod iz Italije in Avstrije, nadalje je razbrati tudi poglede na svetovno politiko, Jugoslavijo in jugoslovansko emigracijo, v svoje zasebno življenje in družine, najprej v Italiji, nato pa v ZDA. Največ prostora namenja v pismih o politiki. Opaziti je mogoče, da se Jugoslavijo postavljaj v povezavo s svetovnim političnim dogajanjem oziroma je menil, da v Jugoslaviji ne more biti odstranjen komunizem niti se jugoslovanska politična emigracija ne more združiti in poenotiti tako dolgo, dokler si zavezniki sami ne bodo želeli »nekomunistične Jugoslavije«. V enem od pisem je Krek izrazil svoje pesimistično razmišljanja glede možnosti demokratizacije Jugoslavije: »Osebnost sem malo večji pesimist in menim, da bo miren razvoj dogodkov v našem smislu dolgotrajen, če pa pride do vojne, ne bomo emigrantski politiki koristni, kakšne pa bodo razmere po novi vojni – kdo ve.«²³ Razkol med Titom in Stalinom je bil po mnenju dr. Mihe Kreka v korist Zahoda, »ker bo izkoristil Tita kot sredstvo za rušenje enotnosti v komunističnem imperiju.«²⁴ Na podlagi imen, ki jih navaja knezu Pavlu se vidi, da se je srečeval z mnogimi jugoslovanskimi osebnostmi: Vladkom Mačkom, Dragišem Cvetkovičem, kraljem Petrom II. Karadžorđevićem,²⁵ po odhodu v ZDA s Konstantinom Fotićem,²⁶ Ilijo Šumenkovičem²⁷ in drugimi.

²² Ob zasedanju Drugega mednarodnega kongresa krščansko demokratskih strank v Belgiji sta Krek in škof Rožman obiskala Evropo. V Parizu sta obiskala kneza Pavla in kneginjo Olgo, srečala sta se tudi z D. Cvetkovičem. Obiskala sta tudi slovenske politične begunce v Franciji (Pariz, Liege), Italiji (Rim, Milano, Trst) in v Veliki Britaniji (London). – Zbornik Svobodne Slovenije: Dr Miha Krek in škof dr Rozman pri Slovencih v Evropi, 1959, let. 11, str. 240.

²³ AJ – 797 – ZKP, kolut 6, posnetek 527; Pismo dr. Mihe Kreka knezu Pavlu 27. 5. 1947 6.

²⁴ AJ – 797 – ZKP, kolut 6, posnetek 530–531; Pismo dr. Mihe Kreka knezu Pavlu 23. 12. 1949.

²⁵ Peter II. Karadžorđević (1923, Beograd–1970, Denver), jugoslovanski kralj, 1934/1941–1945; prestol je zasedel oktobra 1934, ko je bil ubit v atentatu njegov oče Aleksander, vendar je zaradi njegove mladoletnosti kraljevo funkcijo imelo tri člansko kraljevo namestništvo; pučistična vlada ga je 27. 3. 1941 razglasila za polnoletnega in je prevzel kraljeve funkcije; aprila 1941 je emigriral iz države (v Atene, Kairo, Palestino in nato v London); kraljevo oblast je na zahtevo britanske vlade predal marca 1945 kraljevemu namestništvu, kraljevo oblast pa je izgubil z razglasitvijo Jugoslavije za republiko 29. 11. 1945. Živel je v Franciji in v ZDA.

²⁶ Konstantin Fotić (1891–1959), srbski politik in diplomat. V dolgoletni diplomatski službi (1915–1945) je bil v več evropskih prestolnicah, nato direktor političnega oddelka MIP, stalni delegat v Društvu narodov, ambasador Kraljevine Jugoslavije v Washingtonu. Kot ambasador deloval predvsem za srbske interese. V odsotnosti po vojni obsojen v Jugoslaviji na 20 letno zaporno kazen, odvzete so mu bile vse državljanke pravice in državljanstvo. Ostal v tujini.

²⁷ Ilija Šumenković (1884–1962), srbski diplomat in politik; pripadal Jugoslovanski nacionalni

Vsebina pisem nam omogoča, da odkrijemo kakšen podatek tudi o prejemniku pisem. Zvemo, da so bile v prvih letih po koncu vojne proti knezu Pavlu velike intrige, kot tudi, da je Tito zahteval njegovo izročitev. Kakšen je bil odnos dr. Mihe Kreka v času druge svetovne vojne do kneza Pavla, predvsem glede njegove premestitve iz K enije v Južno Afriko, je na osnovi razpoložljivih virov, ki nam ne dajejo odgovora, težko soditi. O tem vprašanju so razpravljali na seji Ministrskega sveta (vlade) 15. aprila 1943. Na seji je tudi Krek, ki je pisal zapisnik, pri čemer pa ni zabeležil, kaj so posamezni ministri povedali, ampak le ugotovitev, da je bila premestitev neugodna.²⁸

V nekaj prvih pismih je Krek pošiljal knezu Pavlu tudi poročila o situaciji v Sloveniji med drugo svetovno vojno, vendar od teh ni nobenega v Zbirki. So pa zato prepisi nekaterih drugih dokumentov: pismo Milana Grola²⁹ poslano Titu 18. avgusta 1945; aktivnost četnikov in mladine v Srbiji in v drugih predelih, kjer živijo Srbi, Trst in Julijska krajina, članom in prijateljem Samostojne demokratske stranke, OZNA in njeni zapori.

Veliko število nekdanjih jugoslovanskih politikov v emigraciji je shranilo svojo dokumentacijo na eni od univerz v tujini in na ta način so to gradivo napravili nedostopno za raziskovalce z jugoslovanskega »prostora« za veli o časa. S prenosom posameznih zbirk vodilnih osebnosti Kraljevine Jugoslavije je omogočeno, da se z uporabo tega gradiva dopolni vedenje o posameznih osebnostih in dogodkih. Emigrantska pisma dr. Mihe Kreka iz obdobja 1946 do 1952 iz Zbirke kneza Pavla Karađorđevića, dopolnjujejo spoznanja o slovenskemu politiku in predstavljajo prvovrstni vir podatkov o njegovem delu pri nudenju pomoči slovenskim političnim beguncem, pogledov in stališč, ko gre za politično prizorišče in tudi za zasebno življenje dr. Kreka.

Pisma dr. Mihe Kreka objavljamo v izvorni obliki, brez jezikovnih korektur, s prapopisnimi in slovničnimi napakami. V primeru, če so neke besede napisane nečitljivo, stoji na tem mestu oznaka nečitljivo. V opombah so zaradi lažjega razumevanja pisem pojasnila oseb in dogodkov.

Prevedel dr. Zdenko Čepič

stranki, bil njen minister za pravosodje v jugoslovanski vladi (julij – november 1932); kot diplomat je bil v Sofiji, Parizu, Bernu, ambasador v Ankari.

²⁸ Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavij, str. 313.

²⁹ Milan Grol (1876, Beograd – 1952, Beograd), srbski književnik, dramaturg in upravnik Narodnog pozorišta v Beogradu, politik (Demokratska stranka); marca 1941 je vstopil v vlado generala Simovića, z njo odšel v begunstvo in bil član jugoslovanskih vlad do septembra 1943. Marca 1945 je bil v jugoslovanski vladi, ki jo je na osnovi sporazuma Tito–Šubašić oblikoval Tito, podpredsednik vlade Demokratične federativne Jugoslavije. Bil je v opoziciji proti oblasti komunistov (nastopi v Začasni skupščini DFJ, časopis Demokratija); po volitvah v Ustavodajno skupščino (jih je bojkoriral) se je umaknil iz političnega življenja.

Pisma

1.

Dr. Miha Krek, Rim,
Via Paganini 24./int.3.

Vaše Visočanstvo!³⁰

Sretnim slučajem sam u poslednje dane dobio vest, da ste živi i informaciju gde živite. Ranije se pronelo, da umrli u Pretoriji. Informator je dodao, da je Nj. Vis. Kneginja Olga sa Vama i da je jedan sin avijatički oficir³¹ a drugi polazi univerzitet.³² U glavnome – svi ste zdravi.

Moja žena i ja smo se obradovali – i evo samo to je razlog, da Vam se javljam ovim pismom. Kada ste sretno izdržali neočekivano teške udarce, koji su Vam se desili od 1941. godine pa do sada, znači da ste izdržali sve teško što Vam se moglo desiti u toku ovog rata.

Mislim, da ste danas već zadovoljni, da je sudbina odredila tako da sa događajima u zemlji posle aprila 41. godine nemate nikakove veze. Događaji makako su grozni u svojoj strahoti i stražni po zamašnosti i veličini pokazali su da ste imali ispravan stav – najkorisniji po naš narod i domovinu i po saveznike.

Sada je sve promenjeno. Verujem da ste dobro informisani o zbivanjima. Sada ima u Italiji oko 75. 000 izbeglica iz Jugoslavije, a u Austriji i Nemačkoj oko 150. 000. Prilike se u Evropi poboljšavaju tako lagano, da će taj naš svet biti prisiljen da nekde u belom svetu traži mogućnost za novu egzistenciju. I na žalost – to je najsretniji deo našeg naroda –.

Beli Dvor na Dedinju je stan gospodina Tita a Brdo je kasarna komunističkih oficira. Gospodina Natlačena³³ ubili su komunisti, gospođa živi kao izbeglica kod nekih seljaka u Južnom Tirolu. Sa gdnom Mačekom koji je u Parizu imam stalnu vezu pa i g. Cvetković mi često piše iz Carigrada.

Molim Vas da isporučite kneginji srdačne pozdrave moje žene i moje najodanije rukoljube, a Vama svima Vašim milim i dragima najlepše pozdrave sa željom, da bi se uprkos svih očekivanja ipak još videli u Sloveniji kada bude opet živela mirna, u radosti i sreći kao nekada.

Vaš odani
Miha Krek

³⁰ Pismo ni datirano, a se iz vsebine lahko sklepa, da je bilo napisano 1946, vsekakor do julija, ko je nanj prispel odgovor kneza Pavla.

³¹ Mišljen je stariji sin kneza Pavla, Aleksandar (1924); v drugi svetovni vojni je sodeloval kot pilot prostovoljec v Kraljevem letalstvu Velike Britanije (RAF). Živi v Parizu.

³² Mišljen je mlajši sin kneza Pavla, Nikola (1928–1954); diplomiral je ekonomske vede u Južni Afriki, se šolal na Oxfordu; umrl v avtomobilski nesreči 12. 4. 1954 v bližini Londona.

³³ Marko Natlačen (1886, Manče –1942, Ljubljana) politik (SLS), pravnik (odvetnik); ban Dravske banovine 1935–1941. Po napadu Nemčije na Kraljevino Jugoslavijo je oblikoval Narodni svet. Iskal je stik z napadalci (Nemci) na Jugoslavijo in sodeloval z italijanskim okupatorjem (član sosveta Ljubljanske pokrajine); bil za kolaboracijo z Italijani; ubit s strani VOS 13. 10. 1942.

Prince
 Paul Karadjordjevich
 Langham Hotel
Johannesburg.

2.

Gospodine,³⁴

Čast mi je da Vam pošaljem za Vašu informaciju kopiju memoranduma 15 šefova delegacija na Mirovnoj konferenciji u Parizu.³⁵ Memorandum nisu poslali Poljska, Čehoslovačka, Ukrajina, Belorusija.

Srdačan pozdrav,

Dr. Miha Krek

Rim, 8. avgust 1946.

3.

Rim, 13. septembar 1946.
 Via Cassia 80.

Vaše Visočanstvo,

Neobično ste nas sve obradovali svojim pismom od 8.7.1946. Izvolite primiti našu najdublju, najsrdačniju zahvalnost i za sliku Vaše visoke obitelji. Daj milosti Bože, da bi svi ostali zdravi i sretni.

U kratko bi mogao reći o razvitku događaja koje sam proživio sledeće: u god. 1943. postala je komunistička propaganda u zemlji silna, civilni rat je razbuktao, stotine hiljada ljudi je umrlo u bratoubilačkom borbama. Sovjetski reprezentanti su svuda postali agresivni i tražili konstantno, da se u Jugoslaviji smatra samo komunistički pokret savezničkim, a sve drugo žigoše kao »kolaborater« sa neprijateljem. Moskovska konferencija ministara spoljnih poslova³⁶ predala je već Jugoslaviju u sferu crvene armije – odnosno Titovog pokreta, britanska vlada je na svoju ruku

³⁴ Pismo je v angleščini.

³⁵ Mirovna konferenca se je začela 29. 7. 1946. v Parizu, v Luksenburški palači, trajala je do 15. 10. istega leta. Zbrali so se predstavniki antihitlerjevske koalicije in zavezniki nacistične Nemčije, tj. države Trojnega pakta; pravico glasovanja je imelo 21 držav.

³⁶ Konferenca zunanji ministrov ZSSR, Velike Britanije in ZDA je bila v Moskvi od 19. do 30. 10. 1943. Na njej so razpravljali o ukrepih za skrajšanje vojne, ukrepih za izboljšanje medsebojnega sodelovanja, o situaciji v Italiji in na Balkanu. Objavili so Deklaracijo. Ameriška delegacija je posredno dala vedeti sovjetski vladi, da se ne bodo vmešavali v sovjetsko interesno sfero, če ZSSR sprejme sodelovanje v projektu povojne mednarodne mirovne organizacije, predlaganemu v Deklaraciji konference. Britanska diplomacija ni bila v stanju, da bi brez ameriške podpore od Sovjetske zveze zahtevala kar koli. – Vojislav Pavlović: Od monarhije do republike. Beograd 1998 (dalje Pavlović, Od monarhije), str. 298–299.

bez znanja naše vlade poslala više misija u našu zemlju, našim izveštajima više nisu verovali, naglašavali su, da Titov pokret nije komunistički, da se Tito bije protiv Njemaca itd.

U julu 1943. britanska je vlada tražila, da se jugoslovenska vlada seli u Cairo. Pošto smo smatrali, da je potrebno, da ostanemo u Londonu kao centru političke delatnosti, kralj³⁷ je primio ostavku vlade i naimenovao činovničku vladu, koja se je nakon nekoliko nedelja utovarila na lađu i putovala. Kad je stigla u Cairo, engleski zastupnik tražio je, da se Draža Mihajlović ukloni iz vlade.

Ja sam u to vreme živeo privatno u Londonu i bezuspešno pokušavao ubediti činioce, da vode našu zemlju u komunističku šaku, da će to biti opasno i za engleske interese.

Krajem 1943. dobio sam poziv, da se primim dužnosti zastupnika Jugoslavije – u mediteranskoj savezničkoj komisiji. Otputovao sam na ovu dužnost u februaru 1944 god. i razgovarao sa kraljem u Cairu. Onda je bila situacija već veoma teška, kralj je bio dobio poziv, da se vraća u London. On i vlada su zaista tamo putovali – usledila je u Londonu kraljeva ženidba,³⁸ posle demisija Purićeve vlade i pozivan je bio Šubašić, da dođe iz Amerike u London. Šubašić se je primio predsedništva vlade i bio je nekoliko nedelja sam jedini ministar. Zadatak njegov je bio, da sklopi sporazum sa Titom. On je to učinio tako, daje proigrao sva kraljeva prava i predao stvarno svu situaciju u ruke Tita. Posle sporazuma sastavila se vlada u koju su ušla dva zastupnika Tita: dr. Marušić i Vukosavljević.³⁹

Kralja su konačno slomili tako daleko, da je sam pozvao vojnike i oficire, da idu svi u Titovu vojsku, gde su bili ili poubijani ili otpušteni ili uklonjeni. Vojne snage kraljeve u inostranstvu bile su likvidirane.

Tada je Tito protiv engleske volje i bez znanja Engleza odleteo sa Visa i sa ruskom i bugarskom vojskom zauzeo Srbiju, Beograd, Vojvodinu, i konačno celu Jugoslaviju, pa došao čak u Trst prije Engleza.

Kalvarija naše zemlje i naroda bila je potpuna. Oko pol miliona ljudi bežalo je iz naše zemlje na sve strane, a samo nekoliko desetina hiljada se spasilo, drugi su bili pobijeni, jer su jih saveznici sa granica vraćali natrag u Jugoslaviju. Koliko su naroda

³⁷ Petar II. Karađorđević.

³⁸ Kralj Peter II. Karađorđević se je poročil z grško princešo Aleksandrom 20. 3. 1944 v Londonu.

³⁹ Sporazum Tito – Šubašić je bil podpisan 16. 6. 1944 na Visu. Ivan Šubašić je sprejel federativno ureditev Jugoslavije, ter pristal, da bo izdal deklaracijo o priznavanju nacionalnih in demokratičnih dosežkov narodnooslobodilnega boja. NKOJ se je obvezal, da bo deloval za oblikovanje enotne vlade. Dogovorjeno je bilo tudi, da se vprašanje monarhije ne odpira do končne osvoboditve Jugoslavije; takrat bo ljudstvo odločilo o obliki vladavine. Viški sporazum ni bil dokončen; 1. 11. 1944. je bil podpisan drugi dogovor med Titom in Šubašićem, t. i. Beogradski sporazum. Ta je potrdil Viški sporazum in predvidel kraljevo namestništvo, na katerega je moral kralj Peret II. prenesti svoja kraljeva pooblastila, svojo oblast. Kljub nasprotovanju temu je kralj Peter II. 4. 3. 1945 imenoval za namestnike Srđana Budisavljevića, Anteja Mandića in Dušana Serneca. Enotna vlada je bila imenovana 7. 3. 1945. Med člani novooblikovane enotne jugoslovanske vlade so bili Drago Marušić in Sreten Vukosavljević. – Branko Petranović: Istorija Jugoslavije 1918–1988, tom II, Beograd 1990, str. 318–319, 379–380, 387–390. Več: Pavlović, Od monarhije, str. 360–425; Šepić Dragovan: Vlada Ivana Šubašića. Zagreb 1983.

pobili komunisti niko ne zna, a činjenica je, da niko nekomunista nije siguran života, da su koncentracioni logori puni zatvorenika i da o ličnoj svobodi više nema govora.

Najveće naše teškoće, koje su sudbonosni rušile autoritet vlade u inostranstvu bile su još: a) pokolji između Ustaša i Četnika i iskorišćavanje te tragedije sa strane američkih Srba protiv zajedničke države, b) večite afere i nedisciplina među oficirima u inostranstvu, c) intrige oko kraljeve ženidbe.

Sada je – bojim se – za duži period sve propalo. Još i posle rata podržava se fikcija, da su oni, koji nisu išli sa Titom, radili protiv engleskih interesa, pa je tako i ponašanje engleskih vlasti prema izbeglicama.

Narod naš u inostranstvu podnosi sudbinu poniženja, šikana straha i neizvesnosti, a mnogi gladuju. To je isto i dandanašnja naša situacija premda je jasno, da smo bili u pravu i da se je Tito stvarno pokazao kao agent Moskve i neprijatelj Engleza i Washingtona. Naročito engleske vlasti su zauzele prema nama nerazumljiv stav, koji nas vodi iz jedne teškoće u drugu; a postoji još uvek realna opasnost, da budemo predati Titu.

Intrige protiv Vaše ličnosti bile su u prvim godinama tako strašne i grozne, da uopšte nisam znao gde mi je glava. Ja nisam znao mnoge stvari, ali po onome što sam znao, imao sam impresiju, da se radi o klevetama. Ali oni mnogi tvrdili su neke okolnosti sa takvom sigurnošću i preciznošću, da je bila diskusija nemoguća i ne bi u onim prilikama vodila ničemu.

Čujem, da je imanje kneginje Dimitrov ovdje u Rimu zauzela sovjetska ambasada.

Gospođa Natlačen je sa decom izbegla u Austriju i nalazi se tamo kod nekih seljaka. Sin Stanko – sveštenik, borio se za vreme rata u de Gaulle – ovoj armiji, bio tri puta odlikovan i teško ranjen. Sada je zastupnik franc. Crvenog Krsta u Baden-Baden, sin Marko je u Švajcarskoj svršio pravo.

Iz Slovenije primam vesti s vremena na vreme i poslaću Vam jih.

Biskup dr. Rožman je u Klagenfurtu pod britanskom policijskom prismotrom kao ratni zločinac i osuđen u Ljubljani na 18 god. robije.⁴⁰

Šaljem Vam istovremeno jedan izveštaj o situaciji u Sloveniji u toku rata, a posebice jednu knjižicu o partizanskom »radu« u Sloveniji u toku rata – do sloma Italije – kasnije je bilo još teže.

Vrlo rado ću Vam pisati o svemu što se sećam, ako Vas nešto zanima. Molim lepo, da bi mi javili koje stvari još nisu objasnili drugi i u kojim stvarima bi možda moje informacije mogle biti od koristi.

Sadanja prognoza nikako mi se ne čini ružičastom.

Mislim, da su njezine karakteristike sledeće:

- 1) SSSR kao totalitarna sila ima svoj plan i cilj koji bez skrupula egoistički izvodi i prosleđuje.

⁴⁰ Gregorij Rožman (1883, Dolinčiče–1959, Cleveland), škof Ljubljanske škofije (1930–1959; od maja 1945 v emigraciji). Na sodnem procesu proti Leonu Rupniku in drugim (med 6 obsojenimi tudi Rožman) pred vojaškim sodiščem v Ljubljani avgusta 1946 bil v odsotnosti pod obtožbo sodelovanja z okupatorjem obsojen na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo 18 let, izgubo državljskih pravic za dobo 10 let po prestani kazni in na zaplembo celotnega premoženja.

- 2) USA I UK nisu složni ni u taktici ni u sretstvima, a ni u ciljevima.
- 3) Zemlje i narodi Srednje i Jugoistočne Evrope, koji su nesretnim razvitkom događaja u ratu došli iz slabega na gore – od nacizma u komunizam, ne mogu sami da se spase, a Anglo–Amerikanci ne mogu da se odluče da spase te narode, koji jedino od njim očekuju spas.
- 4) Najtragičnija pak je činjenica, da se u Anglo–Američkoj javnosti sve više identifikira borba protiv komunizma sa borbom protiv Slavena uopšte. Ovo vrlo vešto iskorišćiju protiv Jugoslavije Italijani i Avstrijanci, pa čak i Nemci, Mađari i Romuni izgledaju za zapadni svet interesantniji nego mi.

Dr. Maček je otputovao u USA. Tamo će ostati nekoliko nedelja.

U Londonu je organizovan Yugoslav Welfare Committee pod predsedništvom Bogoljuba Jeftića.⁴¹

U Ljubljani je završen proces na kome su osuđeni kao ratni zločinci⁴²: general Leo Rupnik na smrt strljanjem,⁴³ nemački general Roesener na smrt vešanjem,⁴⁴ šef policije u Ljubljani dr. Hacin na smrt vešanjem,⁴⁵ potpukovnik Vizjak na 20 godina,⁴⁶ biskup dr. Georgij Rožman na 18 godina, dr. Miha Krek na 15 godina robije. Kako sam ja došao u društvo Rupnika i Roesenerja, ni sam ne znam. Ali sada ima jugoslovenska vlada formalno pravo, da traži moje izručenje.

⁴¹ Bogoljub Jeftić (1886, Kragujevac–1960, Pariz), srbski politik (JNS) in diplomat, minister za zunanje zadeve Kraljevine Jugoslavije (1932–1935), predsednik vlade (1934–1935); minister v vladi generala Simoviča. Med 2. svetovno vojno ambasador v Veliki Britaniji.

⁴² Od 21.–30. 8. 1946. sojenje pred vojaškim sodiščem Armade v Ljubljani; obtoženi/obsojeni Leon Rupnik – obsojen na smrt z ustrelitvijo, Erwin Rösener, obsojen na smrt z obešanjem, Lovro Hacin obsojen na smrt z obešanjem, Milko Vizjak obsojen na 20 let zaporne kazni, Gregorij Rožman obsojen na 18 let zaporne kazni, Miha Krek obsojen na 15 let zaporne kazni.

⁴³ Leon Rupnik (1880, Lokve–1946, Ljubljana) general (divizijski general; novembra 1941 mu je jugoslovenska vlada čin odvzela) in politik; med 2. svetovno vojno od junija 1942 do septembra 1943 župan Ljubljane, od septembra 1943 do maja 1945 predsednik pokrajinske uprave Ljubljanske pokrajine; bil je med pobudniki in organizatorji Slovenskega domobranstva; ob koncu vojne se je umaknil na Koroško; predal se je britanskim vojaškim oblastem; na zahtevo jugoslovenskih oblasti so ga izročile v začetku leta 1946 Jugoslaviji. Na sodnem procesu pred vojaškim sodiščem 4. armade JA je bil obsojen na smrt z ustrelitvijo.

⁴⁴ Erwin Rösener (1902–1946), nemški general SS in policije; od septembra 1943 poveljnik Operativnega štaba za boj proti partizanom v Ljubljani, vodil je skoraj vse velike operacije proti slovenskim partizanom v osrednji Sloveniji; ob koncu vojne pobegnil, na Koroškem odkrit in izročen jugoslovenskim oblastem. Na procesu pred vojaškim sodiščem 4. armade JA je bil obsojen na smrt z obešanjem.

⁴⁵ Lovro Hacin (1886–1946) pravnik, policijski urednik, upravnik policije v Ljubljani (1936–1941); od septembra 1943 upravnik policije v Ljubljani. Na sodnem procesu pred vojaškim sodiščem 4. armade JA je bil obsojen na smrt z obešanjem.

⁴⁶ Milko Vizjak (1894–1957) podpolkovnik; od aprila 1943 poveljnik legij za boj proti partizanom, od oktobra 1943 v Slovenskem domobranstvu; bil je pomočnik poveljnika Organizacijskega štaba; ob koncu vojne se je umaknil na Koroško, marca 1946 so ga britanske vojaške oblasti izročile Jugoslaviji; na sodnem procesu pred vojaškim sodiščem 4. armade JA je bil obsojen na 20 let prisilnega dela, vendar je bil po nekaj letih izpuščen.

Moji su zdravi, mali Aleš polazi u 4. razred italijanske škole, a žena radi kao damačica i sekretarica, podnosi vrlo dobro sve naše muke i čvrsto veruje, da će nas Bog spasiti i dati nam još nekoliko godina mirnog života.

Svi smo sretni, da smo dobili vezu sa Vama, očarani Vašim ljubaznim rečima koje ste napisali, od sveg srca želimo kneginji, Vama i Vašima sve dobro i najodanije Vas pozdravljamo, a naročito Vaš

M Krek

PS Patriarh Gavriilo bio je u Rimu, a sada je otputovao za Češkoslovačku.⁴⁷

4.

Dr. Miha Krek, Rim,
Via Cassia 80.

Rim, 21. septembar 1946.

Vaše Visočanstvo!

Primio sam Vaše pismo od 28. VIII. 1946. Nadam se da ste u međuvremenu primili i moj odgovor na Vaše prvo pismo, kao i razne podatke koje sam priložio.

U buduće biću tako slobodan, da informacije koje budem dobio šaljem i na Vašu adresu, možda će kadkad biti ponešto i interesantno za Vas.

Jučer su aretirali dr. Stepinca, zagrebačkom nadbiskupa.⁴⁸ Imaju u Hrvatskoj u zatvoru oko 100 svećenika, a u Sloveniji oko 30. Ubili su u poslednje u Sloveniji tri svećenika a svega ukupno u Sloveniji su Titovi ljudi ubili 45 svećenika, a među njima samo dva i formalno osudili na smrt.

Iz referata koji ću Vam sukcesivno poslati, videt ćete tačnije celu očajnost situacije u zemlji.

Iz Amerike sam dobio vest, da se je tamo Dr. Maček izjasnio za samostalnu Hrvatsku državu. Kongres Hrvata u Chicagu doneo je rezoluciju u istome smislu. Nisam još informiran, dali je to Aremička politička linija i prognoza za našu zemlju.

Nadamo se da ste svi dobro: kneginja, Vi i svi Vaši mili i dragi i molimo Vas, da primite odane pozdrave od sviju nas

a naročito od Vašeg

M Kreka

⁴⁷ Gavriilo Dožić (1881–1950), srbski patriarh od leta 1938 do 1950; vojno je preživeli u ujetništvu; konec leta 1944 je bil izpuščen in je odšel iz Jugoslavije, vrnili se je novembra 1946. Napisal je spomine; Memoari patrijarha srbskog Gavriila. Beograd 1990.

⁴⁸ Alojzije Stepinac (1889–1960), nadškof Zagrebske nadškofije (od 1937), kardinal (od 1952). Leta 1946 obsojen na 16 let zapora (pet let bil v Lepoglavi), od konca 1951 v hišnem priporu v Krašiću.

5.

Vaše Visočanstvo!

Najtoplije Vama zahvaljujem na pismu od 11.12.o.g. ko sam danas primio.

Bio sam u Parizu samo tri dana. Video sam se sa g. Mačekom, izmenjali samo informacije i poglede. Odmah sam se vratio.

Informacije koje sam dobio i vesti koje stižu sa drugih izvora ubijaju svaku nadu na poboljšanje prilika u našoj zemlji za dogledno buduće vreme. Režim je toliko perfektno totalitaran i ima toliku neposrednu pomoć Sovjetske unije, da je evolucija ili revolucija u zemlji nemoguća. Spoljašna pak je situacija obeležena činjenicom, da postoje u Evropi dve sfere interesa: Ruska i Anglo-američka: Anglo-amerikanski poštuju liniju Trst-Štetin i brane se da ne bi boljševizam zgrabio i zapadnu Evropu. Sovjetska dominacija na delu istočno od linije Štetin-Trst je neosporna i kompletna.

Zato, ja mislim, da za nas nema nade. Mislim, da moraju svi koji se nalaze van domovine ili u Titovo carstvo ili u emigraciji. Ostavio sam politiku i brinem se za pomaganje izbeglicama, da mogu da se nekde nasele i počnu raditi. Nadam se, da će Južnoafrička unija i Argentina, koje dve države su poslale svoj misije ovamo u Rim, primiti dobar deo našeg izbegličkog sveta.

U Parizu su naši zasada ostali, ali spremni su da idu čim bude komunista dobio spoljne ili unutrašnje poslove.

U Londonu naši opet pokušaju neku saradnju sa engl. ali izgleda, da je još rano i za sada ni za koga nismo interesantni.

Ovdje u Italiji – izgleda da komunisti neće uspeti, da prigrabe svu vlast, tako da je nama ovdje još relativno dobro – bolje nego u drugim zemljama Evrope – i osećamo se sigurnijim. Pitanje je kakav će stav zauzeti it. vlada posle potpisa ugovora o miru. Nagoveštavaju ovo: – nećemo Vas silom terati Titu ali želimo da što pre napustite naše tlo.–

Moja familija i ja najodanije pozdravljamo i želimo svu sreću u novoj godini 1947!

Naročito Vaš

M Krek

Rim, 22/12.1946.

6.

Dr. Miha Krek, Rim,
Via Cassia 80.

Rim, 18. januar 1947.

Vaše Visočanstvo!

Primio sam Vaše pismo od 5.1.1947. i srdačno Vam zahvaljujem. Sretan sam,

da sam i od Vas dobio potvrdu ocene opšte situacije. Mnogo mi je lakše raditi kada znam kde smo. Na pomanjkanje edinstva među nama mnogi se žale i prebacuju nam to. Ali ja tvrdim, da nismo sami mi krivi. Baš danas sam dobio odgovor ovdašnje engleske ambasade, da mi se ne dozvoljava visitor's viza za London. To je odgovor na moju molbu juna–jula prošle godine. Molio sam da smem samo 14 dana boraviti u Londonu. Istotako negativan odgovor sam dobio u 1945. godini. Nama dakle faktički nije moguće, da se sastanemo, da pretresamo stvari i da damo makakvu manifestaciju jedinstva i složnosti. Koliko znam dozvolu nije dobio ni Dr. Maček. Dakle moramo mirno da sedimo i čekamo dok ne budu saveznici želeli neku nekomunističku jugoslovensku politiku. Mi se nismo rasturili toliko svojom voljom, koliko prilikama na koje mi nismo imali nikakve ingerencije a sada nas istotako više sile drže da se ne možemo sastati. Tako je došlo, da u Londonu mogu da govore samo oni koji su pukim slučajem ostali tamo.

Razgovarao sam sa šefom Južno afričke Unije. Vrlo ljubazno me je primio i nadam se da će mnogi naši moći ići u Južnu Afriku. Ali sve to će ići vrlo sporo.

Budite uvereni Visočanstvo ne samo, da Vas ogromna većina naroda ne smatra neprijateljem domovine, nego da vide i to da ste u onim vremenima činili sve moguće za spas zemlje i kamo sreće da nisu neodgovorni ljudi sprečili izvršenje Vaših dobrih namera po kojima bi Jugoslavija bila spasila sebe, bila bi zaslužna za pobjedu udruženih naroda i možda za spas Balkana i Podunavlja od komunističke dominacije.

Lično smo dosta dobro. Nadamo se, da će se u toku ove godine pokazati neka mogućnost da bi smo mogli nekde u svetu početi mirniji i sređeniji život.

Uz rukoljublje Nj. Vis. Kneginji

najodanije Vas pozdravlja

Vaš M Krek

Njegovo Visočanstvo
Prince Pavel Karadjordjević,
Laughmah Hotel
Johannesburg
Union of South Africa

7.

Dr. Miha Krek, Roma,
Via Cassia 80.

Rim, 27. maj 1947.

Vaše Visočanstvo!

Radostan sam primio Vaše pismo od 15.o.m. Zašto se nisam javljao? Slao sam bio Uskršnje čestitke brzojavom, ali mi je brzojav vraćen sa napomenom da Vi više ne živite tamo. Zato sam mislio, da ste se odselili, čekao sam, da opet nekako saznajem

Vašu novu adresu. Kako se je to desilo, ne znam, a prilažem poštnu avisu kao (*nečitko*) dokaz.

Najveći jugoslovenski logor – Eboli – oko 12. 000 Srba i par stotina Hrvata i Slovenaca preseljen je u Nemačku. Naš komandant general Damjanović je to tražio. Tamo su za sada tretirani kao neprijateljski zarobljenici – izza žice. Obavlja se screening – dele se u kategorije: crni, koji su kolaborirali sa Nemcima, sivi, koji su sumnjivi u očima saveznika i beli, koji su prijatelji saveznika. Šta će biti kad se to svrši, niko ne zna. (*nečitko*) i rade Englezi.

Drugi logori imaju pod administracijom Intergovernmental Committee on Refugees, odnosno, posle 1. jula pod Internationa Refugee Organization.

Svi ljudi žele da bi što pre došlo neko transportno sredstvo, da se sele u emigraciju. Ali transportnih mogućnosti nema ni za one, koji su si sami nabavili dokumente, kamo li za ostale. Slovenci, ukoliko žive u Italiji, imaju svi dozvolu Argentine, da imigriraju u tu zemlju. Ja i naša mala familija ćemo ostati tu verovatno još junij i julij. U toku ova dva meseca ćemo proučiti sve mogućnosti i nemogućnosti eventualnog ostanka u Evropi. Samo ako bude moguće ostati u nekom evropskom političkom centru i ako se ukaže politička potreba, ostaćemo u Evropi, ako ne, otići ćemo sa drugima u Argentinu. Dragiša i neki prijatelji, mi brane, da idem iz Europe. Misle, da će politika u korist demokratizacije naše zemlje uskoro biti aktualna. Međutim sam ja lično malo veći pesimista i cenim, da će miran razvitak događaja u našem smislu biti dugotrajan, a ako dođe do rata, nećemo emigrantski političari biti od nikakve koristi, a kakva će biti situacija posle novog rata – ko zna. Ali osećam, da ipak prerano ne smem ostaviti sve i otići, premda bi mi to iz ličnih razloga najviše konveniralo.

Ja sam imao sreću i video sam se sa kraljem, Dragišom i Mačekom.⁴⁹ Mislim, da će kralj živeti u bližnjoj budućnosti većinom u Parizu, samo ako se ukažu vanredne stvari, bi možda išao u USA. G. Maček svekako misli putovati u USA ako bude video, da će stanje politike biti toliko stacionirano, kako je to bilo do sada u ovoj godini. Odputovao bi u novembru, decembru. Dragiša je najviše »Francuz« od svih. On misli ostati u Francuskoj doklegod, bode mogao. Smatra, da će stanje u toj zemlji biti sve bolje i da će opet tamo biti evropska kuhinja političkih događaja.

Ovdje idemo u veliko leto i vrućina nastupa. Zdravi smo, hvala Bogu vsi. Dobio sam neke izveštaje iz zemlje, pa ću Vam jih poslati.

Molim Vas, Visočanstvo, da isporučite kneginji rukoljube moje žene i moje, a Vas najsrdačnije pozdravljamo svi, a naročito Vaš odani

M Krek

⁴⁹ Dragiša Cvetković je tudi pisal knezu Pavlu o srečanju z Miho Krekom in Vladkom Mačkom; za Kreka je dodal: »Dovela ga je na sestanek informativna služba jedne prijateljske zemlje. Krek ima dobrih veza na sve strane, a naročito preko katoličkih krugova«. – AJ-797– ZKP, kolut 1, posnetek 419; Pismo Dragiše Cvetkovića knezu Pavlu 11. 6. 1947.

8.

Dr. Miha Krek, Rim,
Via Cassia 80.

Rim, 16. jula 1947.

Vaše Visočanstvo!

Mnogo nas je oveselilo Vaše pismo od 2. jula. Bojali smo se naime, da je veza između Vas i nas potpuno prekinuta i da niste dobili naše poslednje pismo kao što niste bili primili Uskršnju depešu. Hvala Bogu, da je taj strah bio neosnovan.

Naša situacija ostane i nadalje ista. Nismo potrebni. Izbeglice su balast za saveznike, balast za zemlje u kojima žive. Oni, koji su bar bez materijalnih briga, mogu eventualno savladati formalne poteškoće, i ostati u kojoj evropskoj zemlji, drugi moraju u zemlje, koje primaju emigraciju. Svaki mesec idu žalosni transporti. Pa i za ovu žalosnu sudbinu emigrantsku moramo se boriti.

Verujem da je i Vama lično teško nakon toliko godina emigracije u tuđem svetu.

Duševna muka povećavala se zbog strašnih nepravdi, koje su se Vama činile sa svih strana a posle zbog strašne sudbine, u koju je zapala domovina zbog najnesretnijeg toka i završetka ratnih događaja. Ali opet nema smisla da se suviše zaustavljamo na tim uspomena. Krasan napredak Vaše dece obnavlja i Vašu sreću a Bog će Vam dati zdravlja da doživite i obnovu i sreću domovine. Ja za druge krajeve ne bih mogao sa sigurnošću kazati, ali to dobro znam, da bi Slovenci, jednom slobodni iz svog srca rado činili sve, da bi ste Vi i Vaši mili i dragi bili zadovoljni i srećni u Sloveniji doma.

Dali je novi verenik engleske princeze naslednice⁵⁰ g. Filip Mountbatten rod kneginje? Ako je, izvolite primiti naša srdačna čestitanja.

Izvolite primiti, Visočanstvo moje žene i moje najodanije pozdrave Vama i kneginji

Vaš

M Krek

Prince
Paul of Yugoslavia,
Langham Hotel,
Johannesburg,
South Africa

⁵⁰ Misli na sedanjo britansko kraljico Elizabeto II.

9.

Vaše Visočanstvo,

Evo me u Sjedinjenim američkim državama. Dobio sam dozvolu boravka za četiri meseca, na žalost sam, bez familije. Tek ću ovdje videti dali ću moći dobiti i familiju ovamo i dali ću moći ovdje ostati. U svakom slučaju ostaje nam Argentina kao naš »refuge« za svaki krajnji slučaj.

Mislím, da ću ove mesece u Americi moći iskoristiti, da posetim glavne naše kolonije i da se vidim sa nekim Amerikancima, našim prijateljima.

U Italiji nije bilo mnogo novih stvari. Naši odlaze na sve strane. Iz domovine dolaze same teške vesti.

Ovdje vidim žalosnu stvar, da ima većinu ovdašnjih Hrvata i dobar deo Slovenaca još uvijek Tito i njegov režim, a Srbi, premda se po tome pitanju najbolje drže, nisu složni među sobom. To je naravno prva impresija koju sam dobio, ne mora biti tačna.

Moji čekaju u Rimu, da im javim kuda i kako ćemo. Nadam se, da su dobro a bili su kada sam ih ostavio.

Ostajem Vašem Visočanstvu mnogo odani

Vaš

M Krek

Cleve 29/9.1947.

10.

Vaše Visočanstvo,

Cleveland 30/X.1947.

Srdačno Vam zahvaljujem na pismu od 21. X 1947. Neka objasnim:1) Emigracija u Italiji je u osnovnim linijama organizovana, pa sam došao ovamo da pokušam ubrzati izvršenje. 2) Italija mora da izvršuje mirovni ugovor po kome treba da predaje Titu bivše jugoslovenske građane, vojne zločince, 3. moram da tražim zaposlenje jer sam potrošio što sam imao. Dali ću moći ostati ovdje ili ne, to još ne znam.

Seljačka unija je oblik po kome su bar neki prestavnici mogli dobiti mogućnost da prodru u javnost. U toliko je dobro. Premda ima svojih velikih nedostataka, mislim, da je u ovdašnjim prilikama za sada jedini mogući oblik za zajedničko nastupanje bar nekih u emigraciji značajnijih ljudi.

Verovatno je da su Titovi tražili Vašu ekstradiciju. Oni traže svakoga. Dugo se već govori, da se sprema proces protiv Vas i drugih Namesnika. Drugo o tome ne znam. G Stakić⁵¹ je Gavrilovićev i Dragoljubov zemljoradnik. Želeo je da stvori mogućnost

⁵¹ Vladislav Stakić (1898–1964), advokat. Neposredno pred početkom 2. svetovne vojne je bil specialni tajni odposlanec kneza Pavla; trikrat je potovao v Italijo v letih 1940 in 1941. V povojnih letih se je naselil v Južni Afriki (Johanesburg), kjer je ustanovil časopis Naša stvarnost in bil njegov urednik.

egzistencije u Južnoj Africi. Na Martinovića⁵² se žale njegovi prijatelji, da im ne odgovara i nikome ništa ne pomaže. Verovatno ne može. Slovenca Jamnika ne znam.

Iz svog srca zahvaljujem za dobru volju Vašu i g. konzula, o kojem mi pišete, da bi bio voljan, da mi pomaže. Doklegod budem mogao trudiću se, da nikome ne padnem na teret.

Moji su još u Rimu i čekaju šta ću jim pisati: ili da dođu ovamo ili da svi krenemo na neko drugo mesto.

In sam video gg. Fotića, Šumenkovića, vladiku Irineja,⁵³ Đorđevića,⁵⁴ Đonovića Jovana,⁵⁵ V. Mačeka, Dimitrova⁵⁶ i neke druge. Situacija je stabilna. Borba režima u UNO ne daje rezultata. Stvar je u ovome: Zapad hoće mir da bi živeo u miru, Istok hoće mir da bi mogao raditi u miru za svoj cilj – daljna etapa za komunističku vlast.

Najodanije Vas pozdravlja

Miha Krek

11.

23. decembar 1949.
10316 Barrett Avenue,
Cleveland 8, Ohio

Vaše Visočanstvo,

Moja žena i ja bili smo nadsve prijatno iznenadjeni Vašim pismom od 11. decembra. Odkad ste došli u Evropu, nisam imao Vaše adrese, pa zato nisam mogao pisati. Nekoliko puta sam rekao Dragiši neka Vam izporuči moje pozdrave.. Hvala Bogu, da se Vam je zdravlje popravilo. Nadajmo se, da će i kneginja skoro savladati svoje poteškoće u pogledu zdravlja. Ako je čovek van domovine teško je i kada je zdrav, a ako je bolestan je strašno.

⁵² Milan Martinović, hrvaški politik; v begunskih jugoslovanskih vladah je bil pomočnik ministra za finance. Vlada Šubašića ga je leta 1944 postavila za jugoslovanskega poslanika v Kairu.

⁵³ Irinej Đorđević (1894–1952), dalmatinski episkop. V času med svetovnjima vojnima se je izkazal pri jugoslovansko–britansko–ameriškem približevanju. Med 2. svetovno vojno ga je italijanski okupator interniral, po vojni je prek Rima odšel v ZDA, kjer je bil paroh v Ohio. Pred koncem življenja je deloval na Cambridgeu.

⁵⁴ Dragoslav Đorđević, srpski oficir. Leta 1968 se je obrnil na kneza Pavla s prošnjo, da bi prebral njegovo magistrsko delo »Dva dana u jugoslovenskoj istoriji, 25. i 27. mart 1941. godine«, ki ga je obranil na kolidžu v Kaliforniji.

⁵⁵ Jovan Đonović (1883–1963), srbski politik in jugoslovanski diplomat; poslanik v Tirani 1934–1936. Deloval pri organizaciji povezav s četniki v Jugoslaviji, po vojni se je nastanil v ZDA, kjer je 1951 ustanovil list *Sloboda*. Več: Jovan Đonović: *Moje veze sa Dražom Mihailovićem*; priredil Kosta Nikolić. Beograd 2004.

⁵⁶ Georgi Dimitrov Gemeto (1903–1972) bolgarski politik, član bolgarske agrarne Nacionalne unije. Dvakrat odšel v emigracijo, 1941, 1944. Leta 1947 je ustanovil Mednarodni agrarni komite, kar je bila protikomunistična zveza vzhodnoevropskih emigrantov na Zahodu.

Mi živimo životom o kojem sam Vam već pisao. Radim kao journalist in kao poslovoda naše organizacije za preseljenje naših izbeglica. Žena mi pomaže i pored toga radi sve ukućanske poslove. Mali Aleš je postao veliki. Polazi u ovdašnju školu i dobro se razvija. Pre nekoliko nedelja je došla k nama i gospođa Natlačen. Njezina deca u koliko nisu u Evropi, su otišla u Kanadu. Ona sam zbog godina starosti ni bila primljena tamo, pa smo uspeli, da je došla k nama. Sada živimo zajedno. Gospođa vrlo dobro snosi svoju sudbinu, vesela je i prijatna, da smo svi zadovoljni, da je sa nama. Kada bude mogla postiče svoje u Kanadi. Za sada nemamo ni mi ni ona takvih papira, da bi mogli napustiti ovu zemlju.

Preseljenje slovenačkih izbeglica je svršeno u nekako dve trećine. Od toga je oko 7,000 Slovenaca naseljenih u Argentini, oko 600 u Engleskoj, nešto preko 1,000 u Kanadi oko 1,000 u USA i nekoliko stotina ih je već u Avstraliji. Nadam se, da ćemo ih u USA dovesti još koju hiljadu. U Evropi imamo takozvanih emigranata, to jeste onih koji su otišli odmah posle rata u 1945. god još nešto preko 3,000. Novih, koji nemaju izbegličkih prava i nemaju nikakve međunarodne potpore i zaštite jer su izbeglice posle 1945. godi., pak imamo opet preko 10,000. Šta da radimo, u svemu smo odvisni od drugih, kojima smo samo na teret.

Politički se nije dalo ništa napraviti. Prvo nemamo sredstva. Cela imigracija je siromašna. Akcija zahteva bar nešto sredstava. Drugo su naše nesretne prilike. Odkada je bila razturena emigrantska politička vlada, nije više moguće sastaviti zajedničku reprezentaciju. Ali mislim, da nismo do sada još ništa zbog toga izgubili jer i oni, koji imaju dobre reprezentacije i vrlo su kativni a imaju nesreću, da su došli iza gvozdena zavese nemaju bolju situaciju nego mi.

Još nisam uveren, da je sporazum između Srba i Hrvata nemoguć. Prilike među srbskom emigracijom su slabe jer je mnogo grupa od kojih svaka hoće in niko nikoga ne sluša ali verujem, da bi to u glavnome prestalo kada bi se neki program mogao razviti sa nekim izgledom na uspeh. Ali cela situacija je još daleko od toga. Za sada je tako, da i ako bi imali državnu reprezentaciju, saveznici ne bi radili sa njom, jer hoće, da iskoriste Tita kao sredstvo za rušenje odinstva u komunističkom imperiju. Tito jim sada dobro posluži samo dok je pravi komunistički diktator. Zbog toga sada ne bi moglo naše narodno predstavnništvo ništa učiniti za olakšanje unutrašnjeg režima u zemlji pa i ako bi bilo najbolje in najsložnije. Šta će biti iz te i takve politike zapadnih sila sa Titom mislim, i uveren sam, da oni sami ne znaju. Može, da dobro svrši, a može i da će biti od štete ne samo za nas nego i za njih. Ali pošto su rešili, da sve odluke odlažu na kasnija vremena Titov spor jim je dobrodošao,⁵⁷ da sebi nekoliko

⁵⁷ Prve obtožbe na račun KPJ in njenega vodstva so bile v pismu Stalina in Molotova z dne 27. 3. 1948 in so se razvile v spor znan v jugoslovanskem zgodovinospisju (v zgodovini) kot spor z Informbirojem. CK KPJ je obtožbe napisane v tem prvem pismu zavrnil v pismu 13. 4. 1948. Vrsta obtožb v drugi resoluciji Informbiroja na račun KPJ iz novembra 1949 (prva resolucije je bila izdana na dan 28. 6. 1948) je še dodatno obremenila odnose med Jugoslavijo in državami, ki so podpirale stališče Informbiroja glede Jugoslavije in njenega državno-partijskega vodstva. V času 1948–1953 je bila Jugoslavija soočena z možnostmi vojaškega napada nanjo s strani SZ in držav iz njenega bloka. Spor z Informbirojem je vplival na jugoslovanski zunanjepolitični obrat k Zahodu, k sklenitvi vojaškega sporazuma z

olakšaju situaciju prema Sovjetskom Savezu, pa i ako samo za nekoliko meseci. Sada je spor između zapada i Rusije jači nego je bio lani. Dok je tako, još uvek imamo nade, da će se morati nekad rešavati cela situacija, pa i naša. Teško nama ako se ne sporazumeju a mi ostanemo i dalje izza gvozdenog zastora.

Radim na tome, da se u početku Nove godine preselimo u Washington. Mislim da ću uspeti. Tamo ću pokušati, da se bavim malo više političkim poslovima. Ako budem tamo, ja ću se Vama odmah javiti. Znam, da mnogo neću moći ali bar, da činim što je moguće, da sam bar tamo kde je centar i kde žive i drugi emigrantski političari.

Naš biskup dr. Rožman je bio sada u Argentini, da je tamo posetio sve naše. Vratio se i imao sam prilike, da mu isporučim Vaše pozdrave. Mnogo zahvaljuje i najlepše pozdravlja Vas i sve Vaše mile i drage.

Želimo svi: gospođa Natlačen, moja žena i ja, da bi proveli Vi i kneginja praznike Hristovog rođenja u najvećem zadovoljstvu i da bi bili zdravi i srećni u Novoj godini. Verujte, da smo Vama ostali svi verno odani i često, često mislimo na Vas i govorimo o Vama sećajući se Vaše dobrote i plemenitosti.

Vaši odani

Miha Krek
Malka Krekova
Antonija Natlačenova
Aleš Krek

12.

3. januar 1951.
1452 Spring Rd N.W.–
Washington 10, D.C.

Vaše Visočanstvo, dragi kneže,

Sada pred praznici Hristovog Rođenja opet smo si bliže, opet više mislimo jedan na drugog. Svi članovi naše familije, a naročito gospođa Natlačena koja još živi sa nama, se sa puno ljubavi sećamo kneginje i Vas i svih Vaših dragih. Svima Vama od

srca želimo, da bi Vam bili praznici puni veselja i prave sreće. Istotako, želimo, da bi Vas u Novoj godini pratio blagoslov božji i da bi Vas čuvala i očuvala Njegova ruka.

Kao slabi ljudi, sa našim slabim očima ne možemo predvideti u novoj godini nikakvih srećnih, ohrabrujućih događaja, ništa što bi nas oduševilo i nadom napunilo. Izgleda da će to biti godina velikih priprema za velike i strašne odluke. Izgleda, da

ZDA (glede nakupa orožje) in sprejemanju zahodne vojaške in tudi gospodarske pomoči (npr. v žitu). – Petranović, Istorija Jugoslavije 1918–1988, tom III. Beograd 1990, str. 201–256.

čemo u toj godini ili malo kasnije opet živeti u novom ratu, koji će biti veći, strašnji i važniji nego svi dosadašnji. U takvom, tako teškom vremenu, sa takvim perspektivama, zbilja je teško govoriti o sreći i sretnoj godini.

Ali dok imamo veru u Boga i znamo, da je On gospodar sudbine, dotle verujemo, da može i godina, koja izgleda kao nesretna i tamna, biti sretnija i bolja nego mnoge, koje su obećale lepšu sreću na početku. U toj veri možemo iz punog uverenja i iskrenog srca čestitati sretnu novu godinu. Dva Slovence sigurno svakoga dana mole Boga za Vašu sreću: gospođa Natpačen i biskup dr. Rožman.

A mi ostali, koji Vas isto toliko volimo ali imamo manje istrajnosti, želimo Vam zdravlja i zadovoljstva, sreće u familiji i u Vašim aktivnostima.

Daj Bože, da bi se jednom opet sastali u našoj slobodnoj otadžbini.

Najsrdčajnije Vas pozdravlja

Vaš odani

Miha Krek

13.

Vaše Visočanstvo,⁵⁸

Donosioc ovoga lista je Mr. Jack Hoptner, direktor Mid–Eastern European Inquiry u New Yorku.⁵⁹ Najlepše Vas molim, da ga primite i sa njim razgovarate.

Sa pomenutim gospodinom smo saradnici već preko godinu dana. Znam ga lično vrlo dobro i smatram ga skrupulozno objektivnim i poštenim prijateljem naše zemlje. Njegove su veze sa ovdašnjim naučnim i publicističkim ustanovama odlične. Bio je posle rata u našoj zemlji. Želi napisati odlomak naše političke historije. U tom delu želi postaviti stvari na svoje mesto, želi ispraviti mnoge neistine koje su o nama bile napisane i štampane, želi prikazati događaje i ljude koji su u njima učestvovali objektivno i istinito. Mislim, da ćete učiniti dobro delo ako se odazovete njegovoj molbi i poslužite mu sa obaveštenjima i dokumentima koji su mu potrebni, da bi njegova knjiga bila ubedljiva i potpuna.

Molim Vas Visočanstvo, da izvolite i ovom prilikom primiti izraze mog najvećeg poštovanja i moje srdačne pozdrave.

Vaš M Krek

⁵⁸ Pismo ni datirano, je pa mogoče iz dopisovanja kneza Pavla z Vladkom Mačkom in Dragišo Cvetkovićem sklepati, da je napisano in poslano leta 1952. Pismo podobne vsebine je dobil knez Pavle od Vladka Mačka 3. 8. 1952, Dragiša Cvetković pa je pisal knezu Pavlu septembra 1952, da je prejel pisma od Mačka in Kreka, v katerih priporočata Jakoba Hoptnerja. Iz pisem Dragiše Cvetkovića se tudi jasno vidi, da se je dogovarjal za sestanek kneza Pavla s Hoptnerjem konec leta 1952.

⁵⁹ Jakob B. Hoptner (1911–1974), ameriški zgodovinar. V Jugoslaviji bil leta 1946 in 1947 kot predstavnik mednarodnega Rdečega križa. Po dolgoletnem preučevanju je napisal knjigo *Yugoslavia in Crisis: 1934–1941*, New York–London: Columbia University Press 1962; v srbskem jeziku (za tuji trg) je njegova knjiga izšla v Beogradu 1964, v srbsko–hrvatskem jeziku (za jugoslovanski trg) pa na Rijeki 1972 s predgovorom dr. Bogdana Krizmana. Ko sta vzpostavila stik, sta knez Pavle in Hoptner sodelovala in si dopisovala vse do Hoptnerjeve smrti.